

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на тема „**Социално-историческо конструиране на политическия процес на присъединяване на България към ЕС**“ за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по научна специалност 3.3 Политически науки (Европеистика - Политологични изследвания на ЕС) на докторант **Любомира Попова** от проф. д-р **Анна Славчева Кръстева**,
Нов български университет, Департамент Политически науки

‘Европеизацията е поле, което съдържа загадка’. Този кратък цитат (Radaeli 2004) резюмира патоса на докторантката Любомира Попова, която в широката ножица от определенията на интеграционния процес от ‘рутинна работа’ до ‘драматични моменти’ предпочита вторите. Безспорно е, че този подход внася свеж полъх в една често третирана като институционално-политико-техническа проблематика и формулира обещание за интересен нов прочит на многократно изследвано поле. Целта на становището е да оцени дали и доколко авторката успява да предложи оригинална теоретико-концептуална и емпирична реализация на обещанието за нов прочит на политическия процес на присъединяване на България към ЕС.

Ще структурирам становището в четири части – основни резултати и постижения, критични бележки и въпроси, оценка на приносите и заключение.

Бих започнала с обща оценка – Любомира Попова ни предлага амбициозно емпирично изследване с оригинален теоретичен подход и приложна политическа значимост. Ще го аргументирам с най-интересните концептуални, теоретични и емпирични резултати и подходи:

- *Критика на мейнстриминга на рационалния институционализъм.* Критичният патос на авторката е насочен към институционалните модели на поведение, най-популярният сред които е „моделът на външните стимули“, широко известен като „метод на моркова и тоягата“ и към неговите импликации - властовата асиметрия между ЕС и страните кандидати, подразбирането на безусловната притегателна ценност на желаната цел и безсилието за съпротива. На модела на външните стимули Любомира Попова аргументирано противопоставя модел, базиран върху процеса, като следва традицията на Хюз, Сасе и Гордън в емпиричните изследвания на европеизацията на ЦИЕ.

- Обосноваването на *теория на полето на Пиер Бурдийо като теоретична парадигма* на изследването. Трябва да се подчертае, че за автора този избор не е просто вписване в теоретичната конструктивистка мода от последните десетилетия, а аргументиран избор на най-адекватната за целите на изследването концепция, която с концептуален финес вплита актьори и структура в недетерминистични, а комплексни и динамични взаимоотношения на влияния. Две идеи на теорията на полето са особено евристични за изследването: смислите, ценностите, нагласите, взаимоотношенията между субектите не се отдават на свободната игра на мисълта на тези субекти, а са в дълбочинна и опосредствана връзка с обществените отношения и без да са тяхно пряко отражение, не могат безгранично да се отдалечават от тях; символно-политическата борба за категориите, с които да се мисли социалното и политическото, са самата сърцевина на политическото.
- Мощното *въвеждане на агенсу, на ролята на актьорите* в процеса. Това е най-голямата теоретична иновация в изследването. Ако институционализмът, както и често общественото мнение разглеждат процеса на присъединяване най-вече като институционални механизми, Любомира Попова не просто извежда на теоретичната авансцена участниците в него, а се вглежда и в най-малкия нюанс на техните спомени, действия, дискурси. Както споделя главният преговарящ Меглена Кунева: „Държава се прави с хора“. Актьорите имат имена и лица, гордост на авторката и изследването е интервюто с Гюнтер Ферхойген. Този подход отваря теоретично пространство за контингентността, за *ad hoc* действия и събития, за случайности, непоследователности, за ‘игра’ на актьорите с тежки тенденции и история. Както шеговито-проницателно отбелязва участник в присъединяването, ‘ние се промушихме в историята’.
- *Продуктивна концептуализация*. Авторката започва с полисемията и динамиката на референта на европеизацията, която в нейния прочит няма как да бъде дефинирана просто и еднозначно, както защото означава много и различни неща, така и защото качествено се променя се в хода на историята. Дотук прочитът на европеизацията е като на огромно множество понятия в социалните науки, които концептуализират динамични феномени и подлежат на множество интерпретации. Продуктивната концептуализация

започва оттук нататък и се проявява в три еднакво съществени насоки. Първата е критичният прочит на понятието европеизация, което авторката категорично отказва да възприеме в тесния технократски смисъл, защото той не покрива дълбинните промени, които би трябвало да се целят с политиките и процесите на подготовката за евроинтеграцията. Втората е възприетото широко разбиране на Клаудио Радаели като процес на конструиране, дифузия и институционализиране на формални и неформални правила, процедури, политически дефинирани и консолидирани в процеса на изграждане на ЕС и впоследствие инкорпорирани в логиката на вътрешнополитическия дискурс, идентичности, политически структури и публични политики. Третата насока на продуктивна концептуализация е грижливото изграждане на концептуалния клъстер на изследването чрез концептуалните дестинкции на множество релевантни двойки понятия: европеизация и евроинтеграция, европеизация и пост-комунистически преход, европеизация и демократизация, разширяване на ЕС и посткомунистически преход, и др.

- *Радикално нов прочит на присъединяването на България към ЕС.* Докторантката – съвместно с научния си ръководител международно реномирания европеист проф. Георги Димитров – предлагат ново критично разбиране на европейската интеграция на България: ‘Източното разширяване на ЕС се различава от предишните вълни на разширяване *кардинално*’. Именно тук критичният патос на цялото изследване достига апогея си. В тази теоретична амбиция е съсредоточена и основната концептуална идея за сблъсък между подготовката за членство в ЕС и европеизацията на българското посткомунистическо общество, както и ключовата теза за *обърната логика* на процеса на присъединяване, спрямо която европеизацията от задължително пред-условие за интеграция, съобразно Копенхагенските критерии, се превръща в предполагаема последица на подготовката за членство в ЕС. Радикалните твърдения предпочитат да изкристализират концептуално в аналитични парадокси и такива изобилстват в изследването като „трябва, а не може да стане“ по Г. Димитров; стартирането на процеса е неизбежно, а краят – неясен и т.н.
- *Емпиричното изследване* е сред основните достойнства на дисертацията. То е представено в две форми – и като изключително подробна емпирия, и като

авторски интерпретации. Самият дискурсивен материал е толкова детайлен и обстоятелен, че представлява истинска емпирична мина, която е отворена и за други интерпретации и изследвания.

- Безспорно достойнство на изследването е *саморефлексивността*. Тя има и структурна форма – дълги заключения, която са разсъждения върху основните резултати от анализите в съответната глава, както и концептуални и тематични мостове към следващите глави.
- Сред политико-приложните резултати на изследването трябва да се отбележат *препоръките за подобряване на процеса на европейска интеграция*. Сред най-интересните бих отбелязала препоръката за методологическа промяна в процеса на оценка на напредъка. Затварянето на преговорни глави не бива да бъде базирано основно на транспонирането на законодателството на ЕС в националните правни системи и на изпълнението на дадените в доклада препоръки (benchmarks). Любомира Попова обосновава необходимостта от създаването на сложна методология за оценка на напредъка, която да е обвързана с реалното функциониране, постижения и развитие в отделните сектори.

Няма изследване, което да не поражда критики, възражения, както и да не повдига въпроси. Тук ще синтезирам някои от тях като коментари и бих поканила Любомира Попова да порадсъждава напратко върху тях по време на защитата.

- *Пределната персонификация* на процеса на присъединяване. Методологията, базирана на спомени, разкази, интервюта, води до прекомерно персонифициране на европейската интеграция. То приема различни форми. Първата е очакваната и неизбежна нарцистична авто-интерпретация на евроинтеграцията като дело на шепа личности: според разказа на главния преговарящ „една малка група хора, които се чувахме всеки ден [...] тънък пласт от знаещи и страшно мотивирани хора [...] направиха българската евроинтеграция“. Втората е конституирането образа на ЕК не с институционални характеристики, а със силно персонализирани термини-“инициатор”, “ентузиаст”, “лидер”, ‘възпитател’. Третата е липсата на достатъчно теоретично пространство за тематизация на подкрепата на българското общество, за по-задълбочен анализ на важни групи като бизнеса, гражданския сектор, анти-интеграционни политически актьори и т.н. Тези разнообразни социални и политически актьори биха осигурили така цененото и

търсено многогласие и биха позволили клаустрофобичното дискурсивно поле на много малка група сходни актьори да бъде концептуално диверсифицирано.

- *Радикалният дисконтинуитет на интерпретационната схема.* Авторката естествено, знае, че България, заедно с Румъния, представлява втората вълна на Петото разширяване, но отказва да го разглежда в перспективата на континуитета на политиката на разширяване. Точно обратното, инавативността на нейната теза е в твърдението за ярък дисконтинуитет, за радикално различния характер на анализираното присъединяване. Многобройни са твърденията, че присъединяването няма визия, няма цел, няма ясен край, но като че ли не успяват напълно да ни убедят, че проблематичен е най-вече краят, а и от дисертацията знаем, че проблематично и контингентно е било началото, а краят – като институционална рамка, ползи и за елити, и за граждани – е твърден сходен с предишната вълна посткомунистически страни.
- Има някои *концептуално-аналитични напрежения* в анализа. Конструктивизмът и процесуалното разбиране на европеизацията са добре защитеният теоретичен избор на автора. В същото време докторантката се учудва, че ad hoc фактори като конфликтът в Югославия и решението на правителството да подкрепи НАТО в конфликта в Косово катализира евроинтеграцията повече отколкото вътрешната подготвеност на страната. Бих поканила Любомира Попова да поразсъждава накратко върху ролята на войната в Украйна като катализатор и усилвател на дискурсите за евро-интеграция както на самата Украйна, така и на Западните Балкани. Друг въпрос за изясняване концептуално-аналитичните напрежения в текста би бил: Как обяснителният модел, основан на контингентни актьори с техните съмнения, неопитност, обърканост и т.н., както и на зависимостта на процеса от ад хок действия, интерпретира факта, България и Румъния достигат до ЕС по едно и също време.
- Бих поспорила с авторката за *корупцията*. Нейният анализ непрестанно дърпа към миналото – тя харесва path dependency и тук този модел е многократно приложен. Всяка референция към системната корупция в съвременността веднага бива релативизирана с нейните исторически, най-вече комунистически, корени. Този анализ има две проблематични последствия – теоретично и политическо. Теоретичното е, че анализът не е чувствителен към динамиката на корупцията в пост-комунистическия преход – от корупция към системна корупция и от системна корупция към прихваната държава. Последното понятие

не присъства сред концептуалния клъстер на доктората, а би било работещо за критичния патос към демократичните дефицити, доколкото прихваната държава е един от симптомите и причините за пост-демокрацията. Политическото последствие – без това по никакав начин да е експлицитна интенция на авторката – е намаляване отговорността и отчетността на съвременните политици.

- Тезата е *неубедително многословна*. Големият обем страници не е плътно защитен със съответния обем адекватна, интересна и нова информация и анализи. Същите теоретични, емпирични и аналитични резултати могат спокойно – и по-добре – да бъдат изложени и аргументирани в значително по-кратък, по-стегнат, по-плътен текст. Многословието блика отвсякъде – и при изложението и свърхинтерпретацията на всеки шрих от документалния филм, интервютата, да не говорим за интервюто на Ферхойген, и от обзора на литературата, където анализът на някои автори се разгръща на редица страници. Тази почти логорейна недисциплинирана изказност разсейва, вместо да концентрира читателя и по-трудно откроява съществените идеи, които се губят в излишна детайлност.

Приносите на изследването са коректно формулирани. Бих обединила първия и последния, но същественото е, че всички са оригинални и убедително осъществени.

Резултатите от изследването вече са в *национален и международен научен оборот* в четири публикации на български и английски език.

Препоръка

Бих препоръчала на Любомира Попова да подготви за печат под формата на монография на най-интересните резултати от изследването в по-съкратена и четивна форма.

Заключение

Убедено призовавам научното жури да гласува единодушно с „да“ за присъждане на Любомира Попова научната и образователна степен „доктор“ по научна специалност 3.3 Политически науки (Европеистика - Политологични изследвания на ЕС).

Изготвила рецензия:

A handwritten signature in black ink, appearing to be the name 'Анна Кръстева' (Anna Krasteva) in a cursive script.

проф. д-р Анна Кръстева